

Таким образом, слова *работник, работница, рабочий* прочно вошли в активный словарь современного русского языка как слова очень важные для определения трудящегося человека.

Литература

1. Абаев В. И. Язык и мышление.– М.: Наука, 1948.– 150 с.
2. Бельчиков Ю. А. Общественно-политическая лексика В. Г. Белинского.– М.: Изд-во МГУ, 1962.– 247 с.
3. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т.– М.: Рус. яз., 1982.– Т. 4.– 683 с.
4. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка: Толково-словообразовательный: В 2 т.– М.: Рус. яз., 2000.– Т. 2.– 1088 с.
5. Котков С. И. Сказки о русском слове.– М.: Наука, 1967.– 87 с.
6. Протченко И. Ф. Лексика и словообразование русского языка советской эпохи.– М.: Наука, 1977.– 322 с.
7. Путешествие в страну Поэзия: В 2 т.– Л.: Лениздат, 1975.– Т. 1.– 576 с.
8. Словарь Академии Российской, производным порядком расположенный: В 6 ч. – СПб.: Императорская Академия Наук, 1794.– Ч. 4.
9. Словарь русского языка XI–XVII вв.– М.: Наука, 1996.– Вып. 21.– 230 с.
10. Словарь языка Пушкина: В 4 т. / Отв. ред. акад. В. В. Виноградов.– М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1960.– Т. 3.– 570 с.
11. Сорокин Ю. С. Развитие словарного состава русского литературного языка: 80–90-е годы XIX в.– М.; Л.: Наука, 1965.– 565 с.
12. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам: В 3 т.– СПб.: Тип. Имп. АН, 1903.– Т. 3.– 1684 с.

УДК 811.161.2 (09)

Катерина Тищенко

А. Ю. КРИМСЬКИЙ ПРО ІСТОРІЮ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО КОНСОНАНТИЗМУ

Досліджено погляди А. Ю. Кримського на історію розвитку українського консонантизму. Твердження вченого проаналізовано в широкому контексті мовознавства 70-х рр. XIX ст. – 30-х рр. XX ст. Визначено, які тези вченого зберегли свою актуальність для сучасного мовознавства.

Ключові слова: консонантизм, хронологізація, палаталізація, депалаталізація, кореляція, делабіалізація, асиміляція.

Tyshchenko K. A. Yu. Krymskyi about the history of consonantal system of the Ukrainian language.

The article is devoted to the study of A. Yu. Krymskyi's views on the development of Ukrainian consonantal system. The scholar's ideas are analysed at the background of Ukrainian Linguistics of the 70s of the 19th c. – 30s of the 20th c. The author states what A. Yu. Krymskyi's ideas have preserved their topicality for modern Linguistics.

Key words: consonantal system, chronologization, palatalization, loss of palatalization, correlation, loss of labialization, assimilation.

Проблема вивчення історичного розвитку українського консонантизму в працях А. Ю. Кримського є актуальною для сучасної компаративістики. Якщо в цілому наукові погляди мовознавця на формування системи приголосних звуків часто виступають об'єктом дослідження лінгвіоісторіографів, то окремі питання вивчено недостатньо.

На жаль, наукова література не містить спеціальних монографічних праць щодо цієї проблеми. Побіжно погляди А. Ю. Кримського на розвиток українського консонантизму розглянуті в дослідженнях таких істориків мови, як М. А. Жовтобрюх, В. А. Глущенко та ін.

Метою статті є розкриття поглядів ученого на формування системи приголосних звуків української мови.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) розглянути погляди А. Ю. Кримського на історію розвитку українського консонантизму у широкому контексті мовознавства 70-х рр. XIX ст. – 30-х рр. XX ст.; 2) показати, які твердження науковця зберегли свою значимість для сучасного мовознавства.

У працях А. Ю. Кримського знаходимо глибокі міркування, аргументовані великим фактичним матеріалом, про різні зміни не тільки в системі українського вокалізму, а й у системі консонантизму. Водночас історії українських приголосних А. Ю. Кримський надавав меншого значення. Розвиток консонантизму в інтерпретації вченого представлений здебільшого змінами в системі приголосних звуків у період з XI ст. до XIV ст.

На думку погляду А. Ю. Кримського, найдавніший період розвитку приголосних фонем (VI – IX ст.) характеризує лише одна риса: наявність аффрикат *дж* та *ч* на місці спільнослов'янських сполучень *tj*, *dj* та *kt*, *gt* перед голосними переднього ряду [7, 95].

А. Ю. Кримський вважає, що приголосні „в XI столітті були в літописних киян, переяславців та чернігівців все ті ж, які ми й тепер чуємо в центрально-придніпровських говорах... Відповідне треба сказати і про мову малорусів західних. І це видно вже і з найстаріших пам'яток, які дійшли до нас із Києва та з інших місць, населених в XI столітті предками малорусів” [8, 83–84].

Саме тому вчений уважав, що розвиток українського консонантизму не потребує дуже ретельного аналізу, бо достатньо виявити тільки значимі фонетичні явища у системі приголосних звуків. Серед них А. Ю. Кримський розглядав зокрема історію сонорних *р* та *л*, починаючи з XI ст.

Так, на думку вченого, „у киян XI ст.” міг бути як твердий, так і м'який *р*, що відрізняє його від сучасного твердого *р* [8, 85].

Серед сучасників А. Ю. Кримського заслуговують на увагу погляди О. О. Шахматова на розвиток цього фонетичного явища. У шахматовській інтерпретації ствердіння *р* властиве різним говорам східнослов'янських мов, причому дослідник наголошував на існуванні подібної ознаки в польській мові. О. О. Шахматов припускав можливість подвійного пояснення цього факту: або це явище є наслідком паралельного розвитку, або воно виникло під польським впливом [16, 33; 14, 25].

Процес ствердіння *р* в українській мові є досить складним. Відомо, що приголосний *р* зазнав процесу депалаталізації, який у різних фонетичних умовах і у різних діалектах реалізувався неоднаково.

Сперше, очевидно, зазнав депалаталізації *р'* у позиції перед голосними заднього ряду *а*, *у* [6, 316]. Процес його ствердіння у таких фонетичних умовах належить, як можна зробити висновок з даних писемних пам'яток, ще до „спільноруської” доби. Погоджуючись з А. Ю. Кримським, Ф. П. Філін твердив, що „перші випадки ствердіння *р'* трапляються вже в „південноруських” пам'ятках XI – XII ст.” [12, 315]. Водночас, як зауважив Л. А. Булаховський, цілком можливо припустити, що „у випадках відсутності позначки м'якості *р* перед зміненими юсами відображається процес ствердіння м'якого *р* у вимові „південноруських” літописців” [2, 61].

Процес депалаталізації *p'* охопив не всі діалекти, що лягли в основу української мови, а лише частину їх, саме ті, на базі яких сформувалась північна діалектна група української мови [6, 316]. На думку Ю. Шевельова, „на Поліссі звук *p'* утратив свою м'якість ще наприкінці доісторичного періоду” [18, 250].

Депалаталізація *p'* перед *a*, *y* в південно-західних говорах відбувалася не одночасно з таким же процесом у північних, а дещо пізніше [там само, 317].

Непослідовно ствердів *p'* перед колишнім *ь*, що занепав у слабкій позиції. У середині слова процес його депалаталізації поширився на всі українські говори: *горько* > *гірко*. Але в кінці слова *p'* ствердів лише в північних та більшості південно-західних говорів. Південно-східні й окремі південно-західні говори (гуцульські, деякі покутсько-буковинські) давню палатальність *p'* в абсолютному кінці слова зберігають: [*зв'іp'*], [*нов'іp'*] тощо [там само].

Депалаталізація *p'* не викликала кількісної зміни в системі приголосних фонем української мови, хоч зумовила посилення в системі приголосних навантаження фонемою *p*. Крім того, вона спричинилася до втрати на рівні літературної норми протиставлення фонем *p* і *p'* в абсолютному кінці слова, а в північних і багатьох південно-західних говорах внаслідок її дії нівелювалося протиставлення цих фонем у будь-якій позиції [6, 318].

Цікавими є спостереження А. Ю. Кримського над уживанням сонорного *л* в XI ст. Керуючись свідченнями давніх писемних пам'яток XI ст., А. Ю. Кримський визнавав присутність „середнього” *l* у мові давніх киян частіше, ніж у сучасній українській мові. Зокрема, звичайними для київських Ізборників Святослава 1073 і 1076 рр. є заміни *ля* > *ла*; *лю* > *лу* [8, 88].

Учений говорив про споконвічність „середнього” *l* у „західно-малоруському” наріччі, що констатується даними низки рукописів. Тому А. Ю. Кримський розцінив приклади *елма*, *изобильєс* тощо (Слова Григорія Богослова XI ст.) не як балканізми, а як докази висунутої ним тези, підтвержені діалектним матеріалом [8, 88].

З огляду на вищевказані факти, дослідник пояснив особливості переходу **ъл > ов (оў)**. Очевидно, через наявність „середнього **л**” та збереження редукованого **ь** ця заміна була невідома давньокиївській мові XI ст. А. Ю. Кримський появу сполучення **ов** з **ъл** як суттєвий наслідок занепаду редукованих фіксував не раніше XV ст. [там само, 89]. Починаючи з XVII ст., це явище консонантизму досить виразно відбивали давні пам'ятки писемності. Водночас, за спостереженнями А. Ю. Кримського, на початку XVII ст. воно ще не було поширеним, про що свідчать, наприклад, твори галичанина Я. Гаваттовича [там само, 90].

Зокрема, О. О. Потебня перехід **л > љ (w)** також пов'язував із занепадом редукованих і відносив до XIII – XIV ст. [204, 134]. На думку вченого, ця зміна відбувалася за двох умов: 1) у давніх сполученнях **ъл, љл** поміж приголосними (**вовк, довгий**); 2) на кінці слова у дієсловах минулого часу чоловічого роду – колишніх дієприкметниках (**сів, ішов**) [там само].

Відомо, що П. Г. Житецький, учнем якого називав себе А. Ю. Кримський [7, 124], розглядав зміни **л і в > љ** не як „ослаблення” (таку інтерпретацію запропонував О. О. Потебня), а як „вокалізацію” [5, 158].

Звук **љ** на місці **л і в** П. Г. Житецький назвав одним із „неминучих супутників звучного консонантизму” [5, 211].

Наукова концепція А. Ю. Кримського відобразила також особливості розвитку свистячих (**з, ц, с**) і шиплячих (**ж, ч, ш**) приголосних звуків, які в українській мові, на відміну від російської та білоруської, не збігалися. Цей факт, з погляду А. Ю. Кримського, підтверджено свідченнями давніх писемних пам'яток XI ст., що дійсно були написані на українських землях [8, 97].

Проте, на думку А. Ю. Кримського, в українській мові відомі випадки паралельного „достатньо закономірного етимологічного словотвору, завдяки якому будь-яке слово правильно і систематично вживається то з шиплячим, то із свистячим звуком” [там само, 98], зокрема „спільно малоруське” **позичити** також має форму **пожичити** [там само].

Отже, А. Ю. Кримський твердив, що такі „паралельні різновиди” є етимологічно правильними, більше того, вони засвідчені даними інших слов’янських мов, тобто це явище консонантизму бере свій початок ще за часів спільнослов’янської доби.

Залучивши матеріал давніх писемних пам’яток (Ізборники Святослава XI ст., різні списки Початкового і Київського літописів), учений спостерігав збіг шиплячих і свистячих звуків у формах частки **ци**, а також у відбитті приголосного **с** (*s*) у запозичених словах на українському ґрунті [8, 99–100].

Про випадки збігу свистячих і шиплячих приголосних у „західноруських” і навіть „південноруських” пам’ятках зазначав О. О. Шахматов. Учений навів низку прикладів, зокрема: **прославися** (**прославиша**), **понесоя**, **помозе** (Супрасльський збірник 1520 р.); **службу**, **тамоснимь** (Акт 1530 р.); **въжложити**, **сьжижю**, **отверзешися** (Полікарпове євангеліє 1307 р.) [15, 315].

Слушною є думка Ф. П. Філіна про те, що наведені приклади з давніх писемних пам’яток констатують у „спільноруській” писемності збіг букв, що „позначають не взагалі свистячі та шиплячі, а лише ті приголосні, які мали м’якість” [12, 269].

Відомо, що в „спільноруській” мові шиплячі приголосні в будь-якій позиції вимовлялися як м’які приголосні [6, 311]; цей факт підтверджено даними давніх рукописів [8, 103].

Оскільки давньоруські шиплячі в усіх позиціях були м’якими, то в тогочасній орфографії спеціальне позначення їх палатальної вимови не вважалося потрібним і обов’язковим, про що свідчать такі приклади: **жона** (Ізборник Святослава 1076 р.), **ничосо** (Слова Григорія Богослова XI ст.) [там само].

На думку А. Ю. Кримського, м’яка вимова шиплячих тривала упродовж XI – XV ст. Проте зародки процесу депалаталізації помітні вже в XI ст., зокрема в словах **притьчь** (Ізборник Святослава 1073 р.), **оружьє** (Ізборник Святослава 1076 р.), **дъждь** (Слова Григорія Богослова XI ст.) [там само].

Сучасна українська літературна мова, як відзначають дослідники, м’якої вимови шиплячих (**ж**, **ч**, **ш**) не зберегла [6, 312].

Їх депалаталізація пов'язана з низкою інших фонетичних процесів, а саме: 1) занепадом після шиплячого редукованого *ь*; 2) зміною *е > о*; 3) депалаталізацією приголосних перед *е*; 4) пересуванням артикуляції *і*, голосного переднього ряду високого підняття, у напрямі до *у* [там само].

Отже, А. Ю. Кримський справедливо відзначив, що процес депалаталізації шиплячих у різних фонетичних умовах і в різних діалектах проходив нерівномірно. Очевидно, найраніше це явище охопило м'які шиплячі перед голосними *о, е*. До раннього періоду належить також процес ствердіння шиплячих перед голосними заднього ряду *а, у*, бо в такій позиції шиплячі тверді майже в усіх сучасних діалектах української мови (за винятком лише деяких бойківських та гуцульських, де давня м'якість шиплячих перед *а, у* зберігається: [ж'а'ба], [ч'ас], [душ'а']) [6, 312–313].

Перед секундарним *а* з *ä* м'які шиплячі змінилися пізніше, ніж перед етимологічним *а*, а депалаталізація м'яких шиплячих перед секундарним *і* з *е* в українській мові повністю не завершилася [там само].

Заслуговує на увагу хронологізація завершення цього явища в системі консонантизму, запропонована А. Ю. Кримським (XIV ст.). Дослідники другої половини ХХ ст. врахували її [там само, 314].

Досліджуючи явище палаталізації в системі приголосних звуків, А. Ю. Кримський докладно характеризував видозміни звука *ц*, який у „мові малорусів XI ст. був м'яким в усіх позиціях” [8, 101].

Цікавими є судження А. Ю. Кримського про палаталізацію / депалаталізацію *ц* перед голосними *і, и* [8, 101]. На думку дослідника, для сучасного сполучення *ци* характерна як тверда вимова (*ци*), так і м'яка (*ц'і*) [там само]. У сучасному сполученні *це* звук *ц* завжди твердий, наприклад *отцеві* [там само]. Проте в мові „малорусів” XI ст. приголосний *ц* у позиції перед *е* вимовлявся м'яко, зокрема *отьць, отьцю, отьцєви* [там само]. Такий висновок А. Ю. Кримський зробив на підставі того, що „старокиївське сполучення *цє* виявилось спроможним” до переходів *цє > цьо* (замість *цо*) і *цє > ця* (замість *ца*) [8, 101–102].

Дослідження мовознавця містять висновок про те, що „досить різкої різниці між сучасним характером „малоруського” *ц* і його характером в XI ст. немає” [8, 102].

За спостереженнями сучасних дослідників, у „спільноруській” мові африката *ц'*, як і шиплячі, належала до м'яких приголосних: **купцьмь, лєчьць** тощо (Ізборник Святослава 1076 р.) [6, 315]. Оскільки *ц'* завжди вимовлявся як м'який приголосний, то позначати його палатальну вимову давньоруські автори та переписувачі книг, інших документів не вважали для себе обов'язковим, наприклад, **лица** (Ізборник Святослава 1076 р.) [там само].

Українська мова палатальну вимову приголосного *ц'* зберегла, наприклад, **кінець, кінця, місяць, місяця, місяцю, криниця, криницю**. Тільки перед *е*, як справедливо зазначив А. Ю. Кримський, африката *ц'* депалаталізувалась і вимовляється в сучасній українській мові твердо: **яйце, сонце, місяцем** [8, 101–102].

У науковій літературі натрапляємо на підтвердження поглядів А. Ю. Кримського щодо твердості *ц* у словах іншомовного походження, зокрема **цур, цинк, цукор** тощо [там само].

На думку Ю. В. Шевельова, „цілковите ствердіння *ц'* в українській мові – це явище, яке поширювалося з периферійних північних і західних теренів у напрямку до центру (а не навпаки)” [18, 792].

Концепція А. Ю. Кримського містить твердження щодо історії губних звуків (**б, п, в, ф, м**). Вивчаючи кореляцію губних приголосних за твердістю / м'якістю, учений наголосив на їх твердій вимові в сучасній українській мові, хоча не виключав можливості існування винятків, як у словах **свято, різдвяний** [8, 106].

Зовсім іншою, на думку мовознавця, була ситуація в XI ст., коли „м'якість губних збереглася в більшості випадків” [там само]. Проте, спираючись на свідчення давніх писемних пам'яток, А. Ю. Кримський зафіксував початок депалаталізації губних уже в XI ст., наприклад в Ізборнику Святослава 1073 р.: **правьда > прауда** [8, 107]. Більше того, на думку вченого, „ми також

впевнено можемо констатувати в мові киян XI ст. ствердіння відмінкової флексії *-мь*”, що підтверджують численні приклади давніх писемних пам’яток [8, 107].

Проти таких аргументів А. Ю. Кримського „рішуче” виступив П. О. Бузук, який датував процес ствердіння губних приголосних не раніше XIII ст., пояснюючи це тим, що згадане явище „старше від процесу уподібнення *j* до попередньої приголосної”, оскільки „інакше ми не зрозуміли б, чому губні (та ще в частині говорів і *p*) не уподібнюються до себе *j*, який стояв після них: *кров’ю* замість *кроввю*” [1, 57].

Із погляду М. А. Жовтобрюха, саме губні приголосні, після яких занепадав *ь* у слабкій позиції, найдавніше втратили пом’якшену вимову [6, 218].

Специфічною особливістю української мови, пов’язаною з депалаталізацією губних, А. Ю. Кримський називав уживання твердих *б, п, в, м* у позиції перед *j*, перед яким ще на „спільноруському” ґрунті занепавав редукований *i* [8, 109]. Простежуючи історію цього явища, А. Ю. Кримський зазначив, що перші фіксації депалаталізації губних перед *j* помітні ще в XI ст., а „широкого вжитку” ця зміна зазнала в „малорусів” лише в „наступні століття” [там само]: *здоровью* (Грамота 1435 р.), *бъеть* (Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст.) тощо [6, 219].

Усебічно досліджена вченим вимова запозиченого звука *ф* та способи його заміни в українських діалектах приголосними *в, п, х, хв* [там само, 112–117].

У сучасній українській літературній мові вимова *ф* є необхідною. З погляду Ю. Шевельова, усупереч етимології *хв* уживається в словах *хвіртка, хвиля, хвартук*; і так само всупереч етимології *ф* уживається у власних назвах *Фастів, Филіва* [18, 807].

А. Ю. Кримським детально вивчена історія задньоязикових приголосних (*з, к, х*). Зокрема, заслуговують на увагу зіставлення вченим сучасного і давнього звука *з*. На думку А. Ю. Кримського, у давньоруських діалектах на території поширення сучасної україн-

ської мови в XI ст. „звука *g* не було”, а вимова фрикативного *ɣ* чи *h* безсумнівна [8, 119].

Відомо, що, за О. І. Соболевським, перехід *z* проривного у фрикативний приголосний у „галицько-волинському наріччі” відбувся у XIV ст. [11, 117]. О. О. Шахматов уважав, що перехід *g* > *ɣ* існував ще в діалектах спільнослов'янської мови [15, 288–296]. На думку М. М. Дурново, зміна *g* > *ɣ* відбулася пізніше, у південноруському та східноруському наріччях давньоруської мови [4, 175]. Водночас гіпотеза О. О. Шахматова про спільнослов'янське походження *ɣ* залишається актуальною й у наш час [3, 139].

Без сумніву, одним із найважливіших явищ в історії задньоязикових приголосних є делябіалізація *gy, ky, xy* > *g'i, k'i, x'i*.

Проведений А. Ю. Кримським аналіз давніх писемних пам'яток показав, що в XI ст. „потомки малорусів чітко додержувалися твердої вимови *gy, ky, xy*” [8, 126]. Проте згодом, а саме з XII ст., „у західно-малоруських пам'ятках сполучення *gy, ky, xy* стали наближатися до м'яких *g'i, k'i, x'i*” [там само]. Так, галицьке Крилосььке Четвероєвангеліє 1144 р. містить приклад *итіцямъ небеськімъ* [там само]. Дослідник зауважив, що ця локальна західноукраїнська риса не є літературною нормою [8, 127].

Серед сучасників А. Ю. Кримського розглянуте явище консонантизму детально вивчав О. О. Шахматов. Так, учений установив відносну хронологію втрати задньоязиковими приголосними лабіалізованого характеру і переходу *gy, ky, xy* > *g'i, k'i, x'i* на східнослов'янському терені. Мовознавець пояснював цей перехід делябіалізацією задньоязикових, яка йому безпосередньо передувала. Оскільки зазначений перехід є відносно пізнім і його можна добре хронологізувати за пам'ятками, можливо встановити й абсолютну хронологію делябіалізації задньоязикових: у XII ст. в південноруських та значно пізніше в східноруських і північноруських говорах, „у багатьох з них – не раніше XIV ст.” [15, 311].

У науковій літературі знаходимо поняття „четверта палаталізація” задньоязикових приголосних (інакше кажучи – перехід *gy, ky, xy* > *g'i, k'i, x'i*) [13, 3]. На думку Майкла Флаєра, її ефект в українській мові залишається суперечним, про що свідчать різні

погляди на цю проблему [там само]. Зокрема, М. Пещак припускала, що це явище не є давнім і не пов'язане із занепадом редукованих, а виникло під впливом сусідніх східнослов'янських говорів [9, 21–23].

М. Флаєр не поділяв її поглядів, оскільки вважав, що „українські говори раніше за всі інші східнослов'янські говори зазнали занепаду редукованих і були ініціатором четвертої палаталізації на сході”, однак пізніші зміни „затемнили їхню історичну роль у цій типово північнослов'янській інновації” [13, 10].

Заслуговують на увагу погляди А. Ю. Кримського на історію передньоязикових приголосних. Розглянемо явище асимілятивного подовження приголосних *н', т', с', л', з', ц'*, а в деяких говорах також і *р'* перед *ј* в інтерпретації вченого. Проілюструємо описаний А. Ю. Кримським перехід на конкретному прикладі *весілля*, де відбувалися такі зміни: *л/а > лья > лля* [8, 139].

О. О. Шахматов також зазначив, що подвоєні приголосні, які виникли „ще в спільномалоруську добу, зберігаються до цього часу в українських говірках (*життя, весілля*)” [17, 74]. Та в частині говорів „давні приголосні скоротилися” (*життя > житя*) [там само]. На думку О. О. Шахматова, процес подвоєння відбувався в XII ст., а не в XI ст. [там само].

Звернемося до сучасних інтерпретацій цього процесу. За М. А. Жовтобрюхом, „у пам'ятках давньоруської писемності кінця XII ст. – початку XIII ст. трапляються одиничні написання, які можна було б розглядати як відбиття явища прогресивної асиміляції пом'якшений приголосний + *ј*: **в безаконьни** (Успенський збірник XII – XIII ст.) правдоподібніше таке написання розглядати як опіску, звичайне помилкове повторення сполучення літер **нь**. Очевидно, процес цієї асиміляції завершується не раніше другої половини XIII ст. У староукраїнських пам'ятках XIV ст. його наслідки фіксуються вже безсумнівними свідченнями, хоч і не дуже часто: **богомолє** (Грамота 1376 р.). Починаючи з XV ст. і далі асиміляція пом'якшеним приголосним наступного *ј* в писемних пам'ятках засвідчується вже досить численними прикладами: **печатю** (Грамота 1422 р.), **даню** (Грамота 1434 р.)” [6, 209].

Проведене дослідження підтвердило, що А. Ю. Кримський значну увагу приділив історії українського консонантизму. Зокрема, учений розглянув історію палаталізованих шиплячих і *ц*, губних приголосних, сонорних *л* і *р*, задньоязикових та *з*, висвітлив асиміляційні процеси в системі приголосних, вплив на неї занепаду редукованих *ъ* і *ь* тощо.

Окремі недоліки, що містять твердження мовознавця на поставлену проблему, суттєво не впливають на вагомість загальних висновків А. Ю. Кримського, що є цінними для сучасної компаративістики.

Література

1. Бузук П. О. Нарис історії української мови: Вступ. Фонетика і морфологія, з додатком історичної хрестоматії.– К., 1927.– 98 с.
2. Булаховський Л. А. Питання походження української мови // Булаховський Л. А. Вибрані праці: В 5-ти т.– К.: Наук. думка, 1977.– Т. 2.– С. 9–216.
3. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-ті рр. ХІХ ст.– 20-ті рр. ХХ ст.): Автореф. дис. ... д-ра філол. наук / Ін-т укр. мови.– К., 1998.– 32 с.
4. Дурново Н. Н. Очерк истории русского языка.– М.; Л.: Госиздат, 1924.– 376 с.
5. Житецкий П. И. Очерк звуковой истории малорусского наречия.– К., 1876.– IV, 376 с.
6. Жовтобрюх М. А., Русанівський В. М., Скляренко В. Г. Історія української мови: Фонетика.– К.: Наук. думка, 1979.– 367 с.
7. Кримський А. Ю. Українська мова, звідкіля вона взялася і як розвивалася // Шахматов О. О., Кримський А. Ю. Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської староукраїнщини ХІ–ХVІІІ вв.– К., 1924.– С. 87–128.
8. Крымский А. Е. Украинская грамматика для учеников высших классов гимназий и семинарий Приднепровья.– М., 1907.– Т. 1. Вып. 1.– С. 1–2, 16–200, 217–272; М., 1908.– Т. 1. Вып. 2 и 6.– С. 201–210, 369–429, 454–545.
9. Пещак М. М. Розвиток спільнослов'янських сполук *з*, *к*, *х*, з *ь* на українському ґрунті // Дослідження з української мови.– К., 1958.– С. 21–23.
10. Потєбня А. А. Два исследования о звуках русского языка: I: О полногласии, II: О звуковых особенностях русских наречий.– Воронеж, 1866.– 156, III с.
11. Соболевский А. И. Лекции по истории русского языка.– 4-е изд.– М., 1907.– 309 с.
12. Филин Ф. П. Происхождение русского, украинского и белорусского языков: Историко-диалектологический очерк.– Л.: Наука, 1972.– 655 с.

13. Флаер М. Четверта палаталізація задньоязикових приголосних в українській мові: північноукраїнські говори // Мовознавство.– 1992.– № 1.– С. 3–10.

14. Шахматов А. А. [Рец.:] Е. Ф. Будде. К истории великорусских говоров. Опыт историко-сравнительного исследования народного говора в Касимовском уезде Рязанской губернии, Казань, 1896 // Сб. отд-ния рус. яз. и словесности.– 1898.– Т. 46, № 6.– С. 25–73.

15. Шахматов А. А. Очерк древнейшего периода истории русского языка // Энцикл. слав. филол.– 1915.– Вып. 11.– XXVIII, II, L, 369 с.

16. Шахматов А. А. Русский язык: Лекции, читанные в Моск. ун-те 1890-91 ак. г. [-Литограф. изд.– М., 1890-91].– 179 с.

17. Шахматов О. О. Короткий нарис історії української мови // Шахматов О. О., Кримський А. Ю. Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської староукраїнщини XI–XVIII вв.– К., 1924.– С. 5–86.

18. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови.– Х.: Вид-во „Акта”, 2002. – 1054 с.– (Серія „Класика української науки”).

УДК 808.3+808.2:801

Ірина Рябініна

СТАНОВЛЕННЯ МЕТОДИКИ ОПРАЦЮВАННЯ ІНШОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ ЯК ДЖЕРЕЛА ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ МОВИ

Розглядається специфіка становлення методики опрацювання іншомовних запозичень у східнослов'янські мови як джерела вивчення історії мови. Показано те нове, що було внесене українськими та російськими компаративістами у дослідження проблеми джерел вивчення історії східнослов'янських мов.

Ключові слова: джерела вивчення історії мови, запозичення, східнослов'янські мови.

Ryabinina I. Establishment Methodology of Processing Foreign Borrowings as a Source of Language History Study. The article analyses the peculiarity of establishment of Methodology of processing foreign borrowings in the Easten-Slavonic languages as a source language History Study. It also shows the very new contributed by Ukrainian and Russian comparativists in the researching of Study sources on the Easten-Slavonic languages.

Key words: Source of language history study, borrowings, the eastenslavonic languages.